

פרק שני

חינוך חברתי-ערכי על-יסודי

ברכה גודמן, אפרת עמנואל

צוות תכנים: מינהל החינוך הדתי

איורים: בת שבע פרוכטר

אמונה צריכה לימוד:

על חשיבות לימוד אמונה לאור דרכו של הרב צבי יהודה זצ"ל

רציונל:

הרב צבי יהודה זצ"ל דגל בהעמקת לימוד אמונה בבתי המדרש בבחינת הכרת "מי שאמר והיה העולם", ואף פעל לכך. גישתו זו הייתה בבחינת "הישן יתחדש", והצליחה להחיות תחום לימוד משמעותי שנזנח ונשכח בגלות - לימוד אמונה. בדבריו המופיעים בספר התורה הגואלת כותב הרב: "הביטו אל צור חוצבנו! אברהם אבינו הכיר את בוראו, ומתוך כך הרבה להכיר את ריבונו של עולם לבריותיו. אמנם, הזמן לעסוק בכך הוא מועט בכמות, אבל זהו העיקר, זוהי הנשמה, זהו עיקר האיכות. 'אז תבין יראת ה' ודעת א-לוהים תמצא'." (התורה הגואלת ח"ד, עמ' פ-פא)

הפעלה זו נועדה לברר את הצורך בלימוד אמונה והקשיים שבו, הן כמענה לשאלות אמוניות-שכליות של המאמין והן כמענה לשאלות אמוניות-קיומיות שלו, בהתאם לרוח התקופה.

הפעלה זו מהווה צוהר להבנת דמותו המאירה של הרב צבי יהודה וחידושיו בעולם התורה והמעשה.

חינוך חברתי-ערכי על-יסודי

מטרות:

1. לאפשר למשתתפים לגעת בעולמם האמוני ובהשקפתם על לימוד אמונה.
2. לברר עם המשתתפים את הייחודיות של לימודי אמונה כהוויית חיים ולא כתחום דעת.
3. לבחון עם המשתתפים את הצרכים האמוניים הייחודיים של בני נוער בתקופתנו.
4. להביא למודעות המשתתפים את תרומתו של הרב צבי יהודה לעיסוק בלימוד אמונה, מה שהוביל ללימוד תחום זה במערכת החינוך הממלכתי-דתי בכל רבדיה.

קהל יעד: חדרי מורים

עזרים:

- נספח 1א':** דף המשימה - "מסע אמוני בזמן", כמספר המשתתפים
- נספח 1ב':** דף המשימה - "המורה, יש לי שאלה!", כמספר המשתתפים
- נספח 2:** דף מקורות - "אמונה צריכה לימוד", כמספר הקבוצות
- נספח 3:** שאלון אישי - "מאמינים בני מאמינים", כמספר המשתתפים

מהלך ההפעלה

חלק א - המחנך כאדם מאמין

שלב א - מליאה: "לגעת באמונה שלי"

- המנחה יחלק למשתתפים את דף המשימה - "מסע אמוני בזמן" (נספח 1א), ויבקש מהם לבצע את המשימה.
- המנחה יחלק למשתתפים את דף המשימה - "המורה, יש לי שאלה!" (נספח 1ב).

שיתוף:

למנחה: כדי לעורר עניין ושיח מוצעות שאלות מגוונות לבחירה.

- כיצד הרגשתם בעת מילוי המשימה?
- האם המשימה הראשונה הציפה זיכרון שבו אתם מוכנים לשתף?
- האם אתם מעוניינים לשתף בחוויה הקשורה לאחת מן המשימות?

שאלות לסיכום:

- התבונן בתוכך, האם אתה חושב/מרגיש כי ליהודי מאמין מותר לשאול שאלות?
- האם יהודי מאמין מחויב להאמין ללא שאלות? ללא חקירה? ללא חיפוש?

שלב ב: קבוצתי - "אמונה צריכה לימוד"

- המנחה יחלק את המשתתפים לקבוצות לימוד קטנות בנות 3-4 משתתפים, יחלק לכל קבוצה דף מקורות - "אמונה צריכה לימוד" (נספח 2), ויבקש מהם לענות על השאלות המצורפות.

שלב ג: מליאה - "בין לימוד אמונה ללימוד דעת"

- המנחה יבקש מנציג כל קבוצה לשתף את המליאה בנימוקים שכתבו ללימוד אמונה.
- רצוי לרשום את עיקרי התשובות על לוח.

לדוגמה:

- נשמת התורה
- מניעת היסחפות לתרבויות זרות
- הכרת הקב"ה
- תרופת נגד לשגרתיות
- תרופת נגד לחומריות
- התחדשות דתית
- טיפול בבעיית הדור
- מניעת היווצרות ריק רעיוני

- המנחה יקרא באוזני המשתתפים את שלושת הסיפורים שלהלן, ויבקש מהם להתייחס לדילמה המוצגת בכל סיפור.

המורה למתמטיקה...

מורה ותיק למתמטיקה נכנס בתחילת שנה לכיתה ז' והתחיל ללמד על פי תכנית המיועדת לכיתה ז', כפי שהודרך מבעוד מועד על ידי הנהלת בית הספר. מיד בתחילת השיעור התברר לו, לתדהמתו הרבה, כי כל התלמידים, ללא יוצא מן הכלל, שולטים היטב בנושא שאותו תכנן להעביר ופותרים בקלות רבה את השאלות הקשות ביותר בנושא זה. המורה התלבט - כיצד להמשיך את השיעור?

המורה להיסטוריה...

מורה ותיקה להוראת היסטוריה לבגרות נכנסה בתחילת שנה לכיתה י' והתחילה ללמד על פי תכנית הלימודים המיועדת לכיתה י', כפי שהודרכה מבעוד מועד על ידי הנהלת בית הספר. מיד בתחילת השיעור התברר לה, לתדהמתה הרבה, כי כל התלמידים, ללא יוצא מן הכלל, שולטים היטב בנושא שאותו תכננה להעביר ומכירים את כל פרטיו ודקדוקיו של החומר הנצרך לבחינת הבגרות. המורה התלבטה - כיצד להמשיך את השיעור?

המורה לאמונה...

המורה לאמונה נכנס בתחילת שנה לכיתה י"א והתחיל ללמד על פי תכנית הלימודים של מחשבת ישראל. המורה הציג בפני התלמידים שאלה אמוניות בדבר מציאות ה' בעולם, וגילה לתדהמתו כי תלמידיו כולם, ללא יוצא מן הכלל, מאמינים באמונה תמימה כי הקב"ה ברא את העולם והוא מצוי בתוכו. יתרה מזאת, אמונתם חזקה כל-כך וטבעית כל-כך, שעצם השאלה מעוררת בהם התנגדות ותהייה. המורה התלבט - כיצד להמשיך את השיעור?

שאלה לדיון:

- מהם ההבדלים בין לימוד אמונה ללימוד תחומי דעת אחרים כגון מדע, ספרות או היסטוריה?
- עיקרי הדברים מופיעים בדף ההעשרה בעמוד הבא.

העשרה: אמונה פירושה חיים

א. "אמונה פירושה חיים! הרבה פעמים חוקרים מה היא אמונה. יש ביטוי 'שקרי', אפיקורסי, מטריאליסטי: 'אמונה היא רגש, מה אתה רוצה ממני, אמונה היא רגש, בירור דברים לא הגיוני ולא שכלי, אמונה שייכת לאלה שמאמינים'.

לפעמים הם מוכנים לעשות איזה טובה ולתת איזה קומפלימנט: 'טוב לכם מאוד שאתם מאמינים, זה נותן חיים...'. לומר שהאמונה היא רגש, זו שטחיות. אמונה אינה רגש. אם כן, האם היא רציונאלית? חס וחלילה! זו הורדת דבר ד' להיגיון של האדם.

אמונה אינה רגש ולא שכל... היא יותר מזה! "צדיק באמונתו יחיה". אמונה היא חיים, וחיים הם כל האדם כולו, כל האמת, וכל המציאות כולה. **אמונה היא עליונית, היא החכמה העליונה, ההכרה היותר עליונה. "כל עצמותי תאמרנה".** היא כוללת שכל ורגש יחד בכל תוקפם ובכל בריאותם, אך לא בערבוביה. אמתיות אמונה, היא שלמות החיים".

(שיחות הרב צבי יהודה על ספר אורות, הקדמה למהלך האידאות, עמ' 154)

ב. "כל ההשכלות וכל הפילוסופיות הן רק הרחבה של נקודת האמונה, היא הקרקע שכל חוש החיים ממנה פורה".

(מידות הראיה, אמונה)

ג. "האמונה [...] הגילוי העצמי ביותר של הנשמה, השכל והרגש הם משרתיה".

(מאמרי ראיה, עמ' 70)

ד. "ישראל הם מאמינים בני מאמינים, ויודעים שה' יתברך ברא את העולם ומנהיג אותו תמיד. אולם **יש מצווה מיוחדת בתורה לעסוק תמיד באמונה**, והיא מצוות 'אנכי ה' אלוהיך' - הראשונה בעשרת הדיברות. וכן כתב הרדב"ז: 'וענין האמונה, שיקבע אותה בלבו ובנפשו תמיד'. מי שאינו עוסק **בתמידות** לברר וללמד לעצמו את האמונה בהשי"ת, לא ידע אותה באמת, ואינו מקיים את מצוות 'אנכי ה' אלוהיך' כהלכתה".

(מכתב מאליהו כרך ג', עמ' 161-163)

ה. "ה' נטע בשכל האדם ידיעות נשתלו בו מלידה ומבטן ואשר תביא אתה הנפש ממקור מחצבתה, שיש אלوه נמצא ושהוא אחד [...] עד שמי שמביט בעין השכל בבתי נפשו ימצא דעות אלו טבועות בנפש כל אדם [...] **והמצווה היא שישתדל לדעת זאת בידיעה ברורה**".

(מלב"ם, שמות כ, ב)

חלק ב' - המחנך כמורה לאמונה לתלמידיו

שלב א: אישי

המחנך יחלק למשתתפים שאלון אישי - "מאמינים בני מאמינים" (נספח 3), העוסק בנושאים שונים של אמונה.

שלב ב: מליאה

שאלות לבירור ולדין

1. כיצד הרגשתם בעת מילוי השאלון?
2. האם היה קשה? קל? באיזו נקודה התעוררה התלבטות?
3. איזו שאלה מעסיקה אתכם ביותר?
4. האם השאלות בשאלון זה מעסיקות את תלמידים?
5. אילו שאלות אמונה, לדעתכם, מעסיקות את תלמידים?

■ המנחה יקריא את המכתב הבא, או לחלופין יתאם עם תלמיד מבית הספר שייכנס באופן מפתיע למליאה ויציג את הדברים תוך שהוא "משחק".

שמעתי שאתם עוסקים בלימוד סוגיות באמונה. אתם לא רלוונטיים. השאלות האלו ממש לא מעסיקות אותי. לא אותי ולא את חבריי. כל הפלסוף והחפירות האלו אינן שייכות לעולם שלנו. אני, למשל, מאמין בה', בתורה, למדתי מחשבת והעמקתי באמונה, אבל... הקיום, המימוש, איך זה עובד בחיים, זה מה שקשה לי, זה מה שמעסיק אותי. אני קרוע ועצוב ופעמים רבות מרגיש בודד. מה שיעזור לי זה לא לימוד אמונה במובן שאתם מדברים. מה שמעסיק אותי הוא - איך זה קשור אליי, איך זה נוגע בי ומתחבר לחיים שלי? שאלות כמו: למה תפילה מנוסחת? איך ניתן לשנות גזרה שנקבעה? האם יכול להיות שינוי ברצון האלוקי? באמת לא מטרידות אותי. קשה לי שאני לא מתחבר; למה אני לא מרגיש שה' עונה לי? אני רוצה להרגיש חי כאדם דתי, ולא שהתורה "חונקת" אותי. איך עושים זאת? אלו שאלות מהחיים. זה מה שמעסיק. חבל על הזמן להשקיע בסוגיות באמונה.

שאלות לדין:

1. מהן, לדעתכם, בקשותיו/ טענותיו של התלמיד?
2. האם דבריו אלו משקפים את צורכי התלמידים שלכם?
3. לאור העובדה שהנוער מבקש לעסוק בשאלות אמונה קיומיות, האם עדיין יש צורך לעסוק בשאלות אמונה שכליות?
4. באילו סוגיות של אמונה חשוב לעסוק כיום עם בני הנוער? באיזה אופן?
5. באילו אופנים ניתן לעסוק בסוגיות אמונה במסגרת בית החינוך?

נספח 1א: "מסע אמוני בזמן"

חזור בדמיוןך לאחור, להיותך נער בגיל תיכון.
חזרי בדמיוןך לאחור, להיותך נערה בגיל תיכון.

האם שאלת (מיוזמתך) את הוריק/ מוריק שאלות באמונה?
שאלות כגון:

- מנין שיש אלוקים?
- למה צריך מצוות מעשיות?
- מדוע יש רע בעולם?

איזו תגובה קיבלת?

אם לא חווית חוויה מעין זאת, מה מנע זאת ממך? כיצד, להערכתך, היו מגיבים המבוגרים בתקופתך לשאלות כגון אלו?

נספח 1ב: "המורה, יש לי שאלה!"

האם נשאלת בתפקידך כמחנך/ כמורה שאלה כלשהי באמונה?
כיצד חשת? (היה בכך משהו מבהיל? מערער? משמח?)
כיצד הגבת?

קראו את הקטעים שלהלן.

6. באילו סוגיות אמונה ראוי לעסוק, בסוגיית האמת המוחלטת ושאלת האלוקות או באמונה כתורת חיים?

לימוד תורה כבקשת אלוקים

"לימוד התורה [...] הוא מעגל הברית שבין הקב"ה ליהודי [...] וברית זו משמעה שהפונקציה המרכזית של התורה לגבינו היא הדבקות, האינטימיות שהיהודי חווה ביחסו אל הקב"ה בלימוד תורה".

(הרב שג"ר, "בתורתו יהגה", עמ' 25)

"בסיס האמונה איננה האמת המוחלטת העל-זמנית של התורה, אלא היות התורה תורת חיים שמכוחה נתגלה אל"י דבר ה' בתוך עולמי האיש, החברתי, הממשי".

(שם, עמ' 198)

"המושג 'לימוד אמונה' אינו כולל בתוכו רק את שאלת עצם הקשר לריבוננו של עולם, אלא גם את המשמעויות של קשר זה: לטעמי מצוות, להבנת התפילה, לשאלת ביטחון והשתדלות, ולאין ספור נושאים המצילים את האדם מבורות, רדידות, אלילות וכדו' שיכולים להידמות לחיי אמונה, אך למעשה הם בכיוון ההפוך. על כן, חובה בסיסית לעסוק בנושאים אלה".

(הרב יובל שרלו, כיפה)

נספח 2: "אמונה צריכה לימוד"

קראו בעיון את המקורות שלפניכם, דונו בשאלות ורשמו את הנימוקים המחייבים לימוד אמונה.

מספר הרב צפניה דרורי: "שיעוריו של הרצי"ה היוו בסיס ואבן יסוד לעיצוב השקפתם הרוחנית של תלמידי הישיבה. הרצי"ה הבין כי הבעיה הגדולה של הדור היא חוסר לימוד האמונה. לימוד הגמרא וההלכה היו חשובים עד מאוד בעיניו, ובלעדיהם ללא ספק אין תורה. אבל דעתו הייתה, שהחיסרון הבוער והקריטי של הדור מצוי בתחום נשמתה של התורה - בלימוד אמונה. חיסרון זה גרם לרבים לעזוב באר מים חיים ולהיסחף אחר תרבויות זרות."

- מה דעתכם על השקפה זו?
- האם ניתן להסביר את ההיסחפות אחר תרבויות זרות במיעוט או בחוסר של לימודי אמונה?

"האדם בעולם הזה מסובך בחיי החומר ובחומרנות, ולכן, הפנים-פנימי, יראת ה' הטהורה והפשוטה, צריכה כל כך בירור, לימוד, פיתוח ושמירה... ביטוי בשל"ה הקדוש: 'אומרים מילות תפילה ואינם מתפללים. אומרים מילות ברכה ואינם מברכים. ויהי יראתם אותי מצוות אנשים מלומדה'. שגרתיות דתית מבלי טיפול, מבלי לימוד, זהו מצב של עצלות והזנחה, 'שפלות ידים', בטיפול וטהרת יראת ה', והוא מצב מסוכן, שתוצאותיו ניכרות..."

(מעובד עפ"י "מתוך התורה הגואלת" ח"ג, עמ' קעט)

- איזו סכנה טומנת בחובה "שגרתיות דתית"?
- איזה "טיפול" מציע הרצי"ה לסכנה זו?

"זהו חידוש של תורת ארץ ישראל: חיוב לימוד אמונה [...] הכרת 'מי' שאמר והיה העולם', הביטו אל צור חוצבנו! אברהם אבינו הכיר את בוראו, ומתוך כך הרבה להכיר את ריבונו של עולם לבריותיו. אמנם, הזמן לעסוק בכך הוא מועט בכמות, אבל זהו העיקר, זוהי הנשמה, זהו עיקר האיכות. 'אז תבין יראת ה' ודעת אלוהים תמצא'. ביסודי התורה, בבירורי אמונה, יש מקום לבירורים עמוקים, ולא להשאיר יסודי תורה ואמונה בהפקר, אשר מזה נמשכת טענה של 'מאי אהנו לן רבנן?' [מה הועילו לנו חכמים?] וריחוק ישראל מתורה, כאילו [עם] ישראל אינם שייכים לתורה ולגדולי ישראל".

(מעובד עפ"י "מתוך התורה הגואלת" ח"ד, עמ' פ-פא)

- מדוע יש חיוב ללמוד אמונה על פי מקור זה?
- האם אתם מסכימים עם הקביעה כי "זוהי הנשמה"?
- מה הקשר בין לימוד אמונה לבין איכותו של אדם יהודי?

"כל ההקדמה של מסילת ישרים היא צעקה אחת גדולה שיראת שמים צריכה לימוד [...] ויראת שמים, היינו אמונה, לימוד אמונה [...] לימוד אמונה ממלא את מגדל העוז [...] וכשמגדל העוז, מגדל האמונה, אינו מיושב, יש מקום לשדים בו, לכפירה וריקנות [...] מוכרחה הדרך הזאת להיות גם נחלת שאר הישיבות".

(מתוך התורה הגואלת" ח"א, ג' אלול התשל"ד)

- מה עוד, לדעתכם, כולל מגדל העוז של לימוד תורה?
- באיזו "קומה" במגדל העוז של לימוד תורה יש למקם את לימודי האמונה?
- מה מייחד את לימוד האמונה מכלל מקצועות ה"דת" ומכלל תחומי הדעת שבעולם?

נספח 3 מאמינים בני מאמינים

נושא	מכיר את הנושא	לא מכיר את הנושא	מעובין לעסוק בנושא	לא מעובין לעסוק בנושא
מציאות האלוקים				
תורה משמים				
התאמת התורה לדורנו				
למה צריך מצוות מעשיות				
משמעות התפילה				
שכר ועונש				
הרע בעולם				
תורה שבעל-פה				
היחס למחלוקות				
תורה: חופש או שעבוד				
סגולתה של ארץ ישראל				
סגולתו של עם ישראל				

■ הוסף נושאים על פי בחירתך

ספרייה בבית הרב צבי יהודה זצ"ל
בשכונת גאולה, ירושלים